

POETUL MOLDOVEAN NECUNOSCUȚ MANOLACHE CÎRJĂ ȘI PATERNITATEA UNOR VERSURI ATRIBUITE LUI CONACHI *

DE

N. A. URSU

Din poezia românească scrisă în Muntenia și în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, rămasă aproape toată în manuscris, mai bine cunoscută este cea a Văcăreștilor, a lui Conachi și a lui Mumuleanu, pentru că — fiind și mai valoroasă — a fost editată între timp de mai multe ori. Versurile altor poeți ai vremii, anonimi sau pe care abia îi amintește istoria noastră literară, se cunosc prea puțin. S-a creat astfel impresia, numai în parte justificată, că poezia acelei epoci este săracă chiar și sub raport cantitativ. Cercetarea amănunțită a bogatelor colecții de manuscrise ale Bibliotecii Academiei R.S. România și ale altor mari biblioteci și depozite de arhivă din țară scoate însă la iveală suficiente dovezi că mișcarea literară a epocii la care ne referim a fost mult mai intensă, participând la ea nu numai cunoscuții boieri cărturari, cu acces la o cultură mai înaltă, ci și numeroși scriitori mai mărunți, exponenți ai unor categorii sociale modeste, de obicei fii de răzeși sau moșneni deveniți dascăli ori funcționari în diferite cancelarii ale administrației statului sau în unele case boierești, care — în prima generație — abia urcau treptele de jos ale arhondologiei. Firește, versurile acestor scriitori anonimi sau aproape anonimi, situate în mod obișnuit la limita dintre folclor și creația cultă, au un nivel artistic relativ scăzut. Dar pentru că nici gustul literar al majorității cititorilor de atunci nu era mai ridicat, ele au avut o largă răspindire, după cum atestă numeroasele manuscrise în care ni s-au transmis. Larga lor răspindire se explică prin faptul că aceste versuri aveau un deosebit ecou în sufletele contemporanilor, fiind fie povestiri ale unor evenimente mai importante din viața poli-

* Un rezumat al acestui studiu a fost publicat în „Cronica“, X, 1975, nr. 4, din 24 ianuarie, p. 8, sub titlul: *Un poet moldovean necunoscut: Manolache Cîrjă.*

tică și socială a vremii, străbătute de ură împotriva stăpînirii otomane, a grecilor fanarioți și a ciocoilor, fie satire, meditații sau comentarii privitoare la diferite „pricini de amor“, după expresia lui Mumuleanu¹. Dintre acestea din urmă, multe au ajuns foarte populare, devenind „cîntece de lume“, adică texte pentru romanțele epocii, de asemenea puțin cunoscute și studiate.

Cu toate scăderile lor, versurile acelor modești poeți de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului trecut, în bună parte anonimi, prezintă un deosebit interes istorico-literar. Fără să le cunoaștem, nu vom putea avea o imagine mai bine conturată a începuturilor poeziei românești culte, a atmosferei literare a timpului, a raporturilor literaturii noastre incipente cu literaturile avansate ale unor popoare vecine sau mai îndepărtate. În unele cazuri, cunoașterea activității literare a acelor scriitori rămași în anonim ne poate ajuta să clarificăm și probleme dificile de stabilire a paternității anumitor opere, căci — datorită împrejurărilor în care au fost adunate și editate — probabil nu toate versurile publicate sub numele Văcăreștilor sau al lui Conachi, de exemplu, aparțin acestor poeți. În studiul de față ne propunem să prezentăm tocmai un asemenea caz, și anume: o serie de versuri ale poetului obscur Manolache Cîrjă, imitator al poeziei contemporanului său Conachi, au intrat în colecția de poezii publicate sub numele cunoscutului poet moldovean.

De la Manolache Cîrjă ni s-au păstrat două manuscrise autografe, ambele aflate la Biblioteca Academiei R.S. România. Primul, în ordine cronologică, este ms. rom. 4159, intitulat *Intîmplările lui Tarlo și a prietînilor săi, istorie iticească și interesătoare care acum întăi s-au tîlmăcit din limba franțuzască moldovenesti, și aceasta s-au scris întăieș dată la anul 1810*. Este deci o copie a romanului respectiv, tradus — după cum se știe — de Alecu Beldiman, în 1786². Pe foaia 250^r a manuscrisului se află următoarea însemnare, prețioasă prin faptul că din ea deducem anul nașterii lui Cîrjă: „1810, noiembrie 20, luni sara, la 7 ceasuri de noapte, am săvirșit de scris această iticească istorie, fiind în vîrstă de 20 ani, fiind pircălabi dumnealui ban Arghiri Cuza i dumnealui spat. Mihalachi Cerchez. Manolache Cîrjă“. Așadar, acest *Manolache Cîrjă s-a născut prin 1791*.

Al doilea manuscris are cota ms. rom. 5965. Este un caiet oblong, cu 144 de foi, în care Cîrjă a transcris alît versuri ale sale, grecești și românești, dintre care unele datate între anii 1814 și 1821, cît și multe versuri ale lui Conachi și ale altor poeți contemporani. Inițialele M.C. sau semnătura *Manolache Cîrjă*, care apar sub unele poezii, constituie un indiciu de paternitate, dar nu în toate cazurile, pentru că ele apar uneori și sub versuri care în mod sigur nu aparțin lui Cîrjă. Faptul acesta îngreuiază mult operația de separare a producțiilor proprii de

¹ O secțiune a volumului lui B. P. Mumuleanu, *Rost de poezii, adecă stihuri*, București, 1820, p. 43—54, este intitulată *Pricini de amor*.

² Vezi Ioan Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, vol. I, București, 1907, p. 85.

cele numai copiate de el, dar, după cum vom vedea, această separare, absolut necesară, este în majoritatea cazurilor posibilă. Dar mai întâi să vedem cine a fost Manolache Cîrjă.

După însemnările aflate în ms. 5965, corelate cu datele extrase dintr-o serie de documente aflate la Arhivele statului din Iași³, cu cele comunicate de Consiliul popular al comunei Berești-Meria, județul Galați⁴ și cu cele aflate în nota lui Gh. Ghibănescu, *Spîta familiei Cîrjă*⁵, semnalată de Ștefan S. Gorovei, în nota intitulată *Cîteva amănunte despre familia poetului Manolache Cîrjă*⁶, Manolache — născut deci prin 1791⁷ — era fiul mai mic al lui Ioan Cîrjă, descendent dintr-o familie boierească ridicată dintre răzeșii din Cîrja, ținutul Fălciului, care în 1803 avea rangul boieresc de sulger și îndeplinea funcția de sames la Galați⁸. Mama lui se numea Elenco. Fratele mai mare, paharnicul Petrache Cîrjă, se căsătorește în 1814 cu Zoîța, fiica serdarului Ioniță Cerchez din Focșani. În iunie 1821, Elenco, mama lui Manolache, Zoîța, cumnata lui, și Catinca, o vară a sa, toate trei robite de eteriști la Galați, mor la Sculeni⁹. Recăsătorit, probabil prin 1824, cu Safta Lambrino, Petrache Cîrjă avea să moară relativ tînăr, în 1834, lăsînd doi copii (lancu și Smaranda) din prima căsătorie și doi (tot un băiat și o fată) din căsătoria a doua¹⁰.

Testamentul lui Ioan Cîrjă, la sfîrșitul vieții cu rangul de ban, datat 26 noiembrie 1827, atestă că familia lui avea o casă spațioasă în Galați, în mahalaua Vovideniei, precum și cîteva moșii, dughene, locuri de casă, locuri de han și altele, în ținuturile Covurlui și Fălciu, precum și în alte părți¹¹. Din averea tatălui său, lui Manolache îi revine moșia Onceștii, pe care el o administra de prin 1818, un număr de stînjeni în diferite moșii răzeșești din împrejurimi, precum și casa din Galați, cu

³ Rugăm pe colegii arhiviști Rodica Anghel și Aurel Gheorghiu să găsească aici expresia recunoștinței noastre pentru ajutorul prețios pe care ni l-au dat la depistarea documentelor respective.

⁴ Mulțumim Consiliului popular al comunei Berești-Meria, precum și tovarășilor I. Baucioș și ing. Victor Nicolau din Balintesti, pentru solicitudinea cu care au răspuns cererii noastre de a ne comunica unele informații privitoare la Manolache Cîrjă, adunate din localitatea Ghibărteni, în care a trăit el.

⁵ Vezi „Arhiva”, VIII, 1897, p. 189—196.

⁶ Vezi „Cronica”, X, 1975, nr. 17, din 25 aprilie, p. 3.

⁷ Într-o listă a boierilor din ținutul Covurlui, cu data de 28 februarie 1830, aflată în ms. 5382 de la Biblioteca Academiei R.S. România, pe f. 177^r este înregistrat și Manolache Cîrjă, serdar, cu mențiunea că s-a născut în 1791 în ținutul Birlad, are 40 de ani, locuiește în satul „Onciul” și că este „stăpînitorii di moșie Onciul și binali i casă în Galați”. (Informația ne-a fost oferită de colegul Iuliu Ciubotaru, de la Institutul de istorie și arheologie din Iași).

⁸ Vezi Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. VII, Iași, 1886, p. 338 și 385.

⁹ Arhivele statului Iași, Documente, pach. 407/114.

¹⁰ Date mai amănunțite privitoare la familia și starea materială a lui Petrache Cîrjă se pot afla în următoarele documente de la Arhivele statului din Iași: Doc., pach. 407/114; colecția Litere, K/1599, doc. 5; comisia epitropicească, tr. 74, op. 82, dos. 2, 145 și 163.

¹¹ Arhivele statului Iași, colecția Litere, K/448, f. 11—12, și Doc., pach. 407/95.

toată gospodăria¹². Prin 1829, probabil, Manolache Cîrjă se căsătorește cu Casandra, născută Panu, după cit se pare femeie cu oarecare instrucție. A avut doi copii, pe Ioniță, născut, probabil, în 1830, și pe Catinca, cu cinci ani mai mică¹³. Aceasta se va căsători prin 1853 cu serdarul Lupu Budișteanu, apoi cu unul Pascu. Devenind între timp proprietarul moșiei Ghibărteni, vecină cu Onceștii, Manolache Cîrjă va întemeia aici o nouă gospodărie, unde va zidi, în 1843, o biserică cu hramul Înălțarea Domnului¹⁴, care s-a dărîmat la cutremurul din 10 noiembrie 1940. *Manolache Cîrjă a murit la 24 ianuarie 1855* și a fost îngropat lângă biserică zidită de el, în localitatea Ghibărteni, astăzi în comuna Berești-Meria, județul Galați¹⁵. Proprietatea moșiei Ghibărteni, cu o gospodărie relativ modestă, trece asupra fiului său Ioniță, care însă moare la 8 iulie 1857, în vîrstă de 27 de ani, împușcat de un grec, Eni, probabil administratorul moșiei¹⁶. Soția lui Manolache, Casandra, mai trăia în 1863, cînd este citată, în calitate de proprietară a moșiei Ghibărteni, într-un proces cu prințesa Calimachi, pentru împresurare de hotare¹⁷.

Cele aproape o mie cinci sute de versuri românești care aparțin în mod sigur lui Manolache Cîrjă, aflate în ms. 5965 și datate sau data-bile între anii 1814 și 1821, ca și unele dintre versurile grecești, dovedesc că autorul lor era un tînăr relativ cultivat, cunoscînd bine limba neogreacă și, mai puțin, franceza. Avea o deosebită plăcere să versifice. După cit se pare, avea și alte predispoziții artistice, pe care le menționează un prieten al său, Lazarchi Cernevici, funcționar la vama rusească de la Sculeni, în următoarea notă de pe f. 1^r a manuscrisului: „Aceasta carte ești a dumisali Manolachi Cîrja, ci-i zic Onșanul, acter, stihotvorit și iscusnoi muzicant di flaută, tambur, scripcă și fluiraș. La anul 1820, april în 20, în Pochișcani“. Așadar, în cercul prietenilor, el era cunoscut nu numai ca poet, ci și ca actor și iscusit cîntăreț la mai multe instrumente, fapt care-l avantaja, desigur, în societatea pe care o frecventa.

Multe dintre versurile lui Cîrjă sînt scrisori versificate, adresate amicilor și cunoscuților, în care tratează tot felul de chestiuni particulare, dar mai ales de amor. Dovedind îndemînarea sa în alcătuirea versurilor, ele au îndeosebi valoare biografică. De exemplu, *Răspuns iubitelui Vidră* (f. 19^v—20^r), *Răspuns iubitelui meu Vidră la scrisoare din 18 mart 1815* (f. 21^v—24^v), *Răspuns iubitelui Lazarachi Cernevici, guberschii reistrator ot Sculeni, pe carte sa din 18 ghenar 1816. Mart 1, 1816, nr. 9, la 6 ceasuri din zi* (f. 29^r), *Din Oncești. Dumisali Iancul Mi-*

¹² Vezi și jaloaba din 5 iunie 1830 adresată generalului Kiseleff, (la Arhivele statului din Iași, colecția Litere, dos. K/892).

¹³ Arhivele statului Iași, Judecătoria Covurlui, dos. 46/1855.

¹⁴ Vezi G. I. Lahovari, C. I. Brătianu și Gr. G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, București, 1898, p. 215.

¹⁵ Arhiv. Stat. Iași, Judecătoria Covurlui, dos. 46/1855, și datele comunicate de Consiliul Popular al comunei Berești-Meria.

¹⁶ Arhiv. Stat. Iași, Stare civilă, mitrici, Covurlui, dos. 16174/1857, care confirmă cele păstrate în tradiția locală și comunicate de Consiliul Popular al comunei Berești-Meria.

¹⁷ Arhiv. Stat. Iași, Judecătoria Covurlui, dos. 46/1855.

clescu, la Pochișcani, mulțămire pentru două chili păpușoi ci m-au împrumutat. Supt nr. 97, 1818, avgst. 20, marți, la giunăta ceas din zi (f. 68^v—69^r), Din Oncești. Dumisali Iancul Miclescu, la Pochișcani, ca să-mi triimătă pești de iaz. Supt nr. 110, 1818, octv. 2, mercuri, la cinci ceasuri și giunăta din zi (f. 69^v—71^r), Dumisali chir Vasili Zúgrav, la Bărlălești, că-i triimăt stihurile prescrisă și talmăcire iconii. Nr. 150, 1819, octv. 31, vineri, la 7 ceasuri din zi. În Oncești (f. 74^v—76^r), Vărului Ilie Murgulescu, ot vt. logofiție, în carte ci i-am triimes de supt nr. 5, 1821, ghenar 4, marți sara, la 1 ceas și 15 minute de noapti. Pentru dragoste (f. 78^r), Prietenului meu, dumisali vărului Șărbănachi Perietanu ot. vt. logofiție. 1821, ghenar 22, simbată sara, la 4 ceasuri de noapti. Nr. 20 (f. 78^v—79^v). Reținem din titlurile transcrise ordinea care domnea în biroul lui Manolache Cîrjă, cu registre amănunțite de evidență a corespondenței. Din scrisorile respective reținem de asemenea unele informații care privesc relațiile lui literare și artistice cu prietenii și cunoscuții. Astfel, la sfîrșitul celei de a doua scrisori către Vidră se află versurile :

Perigrafii ce ai dat bădiții ca s-o prescrie,
 Mai are încă la dinsa puține file să scrie,
 Și-ndată ce-a mîntui-o, cu ocazionul grabnic,
 Nu ti-ndoi că-i primi-o, mă știi că nu sînt fățarnic.
 [.]
 Pe Tarlo cari-l dorești a-l triimeti n-am putut,
 N-am crezut ocazionul, și alt chip nu am avut.
 Triimeti înadins călăraș, dacă-l voiești,
 La o așa întimplare multe pilde-n el găsaști.

Tarlo este manuscrisul citat mai sus, pe care îl copiasse Manolache Cîrjă în 1810 și la care se vede că ținea foarte mult.

Din scrisoarea către Vasile Zugrav din Bărlălești, reținem faptul că Manolache Cîrjă obișnuia să trimită prietenilor și cunoscuților copii după versurile sale și, eventual, ale altora :

Al doile, n-am lipsit,
 (Precum m-am făgăduit),
 A-ți triimeti cu-nadins
 Stihurile ce-am prescris,
 Atîta cîte-am putut
 Și în opt coale-au încăput,
 Niște nume ș-întimplări,
 După a vremilor stări.

Tot în această scrisoare, Cîrjă ni se dezvăluie și amator de pictură, rugînd chiar pe artist să execute un portret după indicațiile sale :

Cu tot că te-am mai rugat,
 Cînd acolo m-am aflat,

Pentru un portret slăvit,
 De dumneata zugrăvit,
 Ca din două mari ci ai
 Și mie unul să-mi dai.
 Portretul acel ci ari
 Capot alb cu felbarali,
 Carii și cu ochii verzi,
 Mult îmi placi, să mă crezi.
 Însă nu precum el esti,
 Ci încă mai trebuiești,
 Precum ș-atuncea ț-am zis,
 Ca să mai lucrezi la dîns.
 Ci dar iarăș te rog foarte,
 Cu îndrăzneală de frate,
 Și te pui la supărari,
 Puneț sila în lucrari,
 Precum mi-ai făgăduit
 În ceasul ci m-am pornit,
 Și de-al doile-l lucrează,
 Mai dregi-i chipul la față,
 Nu altă mai mult schimbări,
 Ci tot chipul ci îl ari,
 Nasul gros și mai umbrit,
 Părul rar și mai zmolit.
 Aceste-i mai trebuieesc,
 Iar alt nimic nu-i lipsesc.

Într-o însemnare, probabil mai tîrzie, de la sfîrșitul celei de-a doua scrisori către Iancu Miculescu, Cîrjă face cîteva considerații glumețe asupra faptului că, în condițiile grele de locuit și de hrană în care era obligat să trăiască la Oncești, în octombrie 1818, cînd își organiza gospodăria de acolo: „și spre zăbava de foami, mai virtos fiind și zili de toamnă, neguroasă, închisă, vînturoasă, melanholicoasă, unde nu putem să-mi trec uritul cu alte trebi la lucrători, șidem în poiată și am alcătuit multe stihuri, ci și mai în gios sînt, una și mai întăi să-mi treacă de foami, al doile de urit și al treile să m-încălzăsc“ (f. 71^r).

Altă categorie de versuri scrise de Manolache Cîrjă o alcătuiesc acrostihurile sau *numele*, cum li se spunea atunci. El scrie asemenea versuri nu numai cu numele său ori al femeilor cu care era prieten sau cărora voia să le cîștige dragostea, ci și cu numele femeilor iubite de către unii prieteni și cunoscuți ai săi, pe care le trimitea — drept omagiu — în scrisorile adresate acestora. Uneori este chiar rugat de aceștia să le compună asemenea versuri. Oprindu-ne numai la cele semnate cu inițialele *M.C.*, cu numele său în acrostih sau care au alte indicații că aparțin lui, cităm: [*Martur Chipidon îmi esti*], în acrostih cu numele *Mariora* (f. 9^v), [*Tu ești raza cari arzi*], avînd în acrostih, implete, numele *Terezina* și *Manolaki* (f. 20^v—21^r), [*Mîinile cele frumoase*], în acrostih cu numele *Manolaki* (f. 25^r—25^v), [*Foc pătrunzător și viu*],

în acrostih cu numele *Frosinița* (f. 26^v—27^r), [*Fiindc-am ajuns*], în acrostih cu numele *Fotini*, iar în titlu cu mențiunea: „1816, iuni 14, la 3 ceasuri din zi, în carte vărului Costachi Caracaș ot Tecuci. Nr. 43“ (f. 29^v), [*Făptura toată să văză*], în acrostih cu numele *Frosinițică*, iar în titlu cu mențiunea: „Al Catincăi, cătră soră-sa Frosina ot Craiova. 1817, avgt, 23, joi sara, la 6 ceasuri, 15 minunti noapte“ (f. 33^v—34^r), [*Păr într-acest de pre urmă curs al petrecirei meli*], avînd în acrostih, împletite, numele *Profiriți*, *Porfiriți*, iar în titlu mențiunea: „Stihul acrostihidă ci, poftindu-mă, am scris dumisali chir Vasili Zûgrav ot Bărlălești, supt nr. 156, 1819, nomv. 6, joi sara, la 2 ceasuri din noapte, în Oncești. Numi de la 2 stihuri“ (f. 76^v—77^r), [*Rană, ah, nevindecată*], în acrostih cu numele *Ralu*, iar în titlu cu mențiunea: „La 1820, octv. 13, marți, la 9 ceasuri din zi, în Iași, poftit fiind de dumnealui vărul Șărbănachi Periețanu, scriitor ot vt. logofitiie“ (f. 104^v). Pentru același văr Șărbănachi el scrie în continuare o scrisoare de dragoste în versuri, adresată, desigur, aceleiași Ralu.

În sfîrșit, menționăm meditațiile în versuri ale lui Manolache Cîrjă cu privire la incertitudinea celui îndrăgostit, la gelozie, la „împietrirea“ sau la nestatornicia în dragoste a femeii iubite. Căci, spre deosebire de mai marele său model, Costache Conachi, un răsfățat al amorului, Cîrjă a avut parte în tinerețea lui numai de iubiri neîmpărtășite sau nestatornice. Ca atare, versurile lui erotice au o tonalitate jeluitoare, sînt, în general, strigăte de implorare, de desperare și de imputare la adresa „împietritelor“, a „nemilostivelor“ sau chiar a „nelegiuitelor“, pe care totuși le iubea. Unele dintre ele sînt simple scrisori de dragoste versificate. Oprindu-ne iarăși la cîteva dintre cele semnate de el, cităm: [*Văz urgie-nusuflețită*] (f. 5^r), [*Iroicesc*] (f. 7^r—7^v), [*Căința*] (f. 10^v—11^r), [*Adiaforie, nădejde și viclesugul*] (f. 12^r—12^v), [*Jălanie de dispărțire*] (f. 13^v—14^r), [*După toată-mpotrivire*] (f. 19^r), [*Ca un fulger numai*] (f. 19^r), [*Zice lume cu greșală*]¹⁸ (f. 25^v—26^r), [*Sărace om, cît trăiești*]¹⁸ (f. 26^r), [*Sufletul, inima, nădejde și diznădăjduire*, o meditație în peste cinci sute de versuri, avînd la început mențiunea: „1816, fevr. 15, supt cruda împetrire“ (f. 45^r—58^v). Nu putem ști, deocamdată, dacă toate versurile acestea sînt originale; s-ar putea ca unele să fie traduceri sau prelucrări. Ceea ce caracterizează însă stilul lui Cîrjă este prolixitatea, evidentă atît în aceste versuri, cît și în scrisorile sale versificate.

Așa cum am mai spus, Manolache Cîrjă transcrie în manuscrisul respectiv, printre versurile lui, numeroase versuri sigure ale lui Conachi și, mai puține, ale lui Alecu și Iancu Văcărescu. Acestea, cu cîteva excepții, nu sînt semnate de Cîrjă, dar nu au nici mențiunea autorilor lor. Deoarece între poezia lui Cîrjă și cea a lui Conachi există mari asemănări de ordin tematic și chiar de stil, dar mai ales datorită

¹⁸ Constantin Botez, *Poezii inedite de Costache Conachi*, în „Viața românească“, I, 1906, p. 128—129, descoperind aceste versuri în manuscrisul aflat astăzi la Biblioteca Universității din Iași, cota III-36, alături de numeroase versuri ale lui Conachi, le editează și le atribuie lui.

faptului că el ia de multe ori versuri de ale lui Conachi și le adaptează nevoilor lui sau ale prietenilor săi, în numeroase colecții manuscrise, alcătuite prin anii 1820—1830 sau chiar mai târziu versurile lor sînt amestecate. Acest amestec a fost favorizat și de faptul că Manolache Cîrjă însuși, în extrasele pe care le trimitea cunoscuților, copia atît versuri ale lui, cît și de ale lui Conachi. Același lucru se întîmpla și cînd prietenii lui Cîrjă își extrăgeau ei singuri versuri din manuscrisul său. Un exemplu edificator de amestec între versurile lui Conachi și ale lui Cîrjă, care pună sub semnul întrebării paternitatea lui Conachi asupra unor poezii editate sub numele său, îl constituie un fragment din manuscrisul lui Cîrjă, în care el tratează literar deznodămîntul nefericit al logodnei lui cu o tînără numită Catinca.

Prin 1815—1816, probabil, Manolache Cîrjă se îndrăgostește de această Catină, despre care știm doar că era din Galați. După cît se pare, logodna lor urma să aibă loc în februarie 1818, dar pînă la urmă tînăra nu l-a mai vrut. Acest lucru rezultă din partea de manuscris intitulată *Celi întîmplătoare de la 8 fevr., vineri, 1818, la 8 ceasuri din zi*, în care starea sufletească a lui Cîrjă din diferite momente ale episodului respectiv este exprimată în versuri. Vom prezenta în mod amănunțit acest interesant fragment de manuscris (f. 97^v—85^v)¹⁹, pentru a putea fi urmărit în deplină cunoștință de cauză firul demonstrației care va urma. Din lipsă de spațiu, nu cităm în întregime decît versurile inedite; din cele publicate în edițiile poeziilor lui Conachi, cităm — pentru înlesnirea recunoașterii lor imediate — doar primele două versuri, iar pentru rest trimitem la edițiile respective.

Jurnalul lui Cîrjă începe cu versurile intitulate *Dispre temut* (f. 97^v):

Ce dureri, inimioară, îi temutul de amori,

Ah, ferești, Doamni sfinți, pe tot omul muritori²⁰.

„La 15 fevr., vineri, 1818, la 7 ceasuri din zi. Dispre neașteptata împetriri, prinzîndu-mă o părechi bunî friguri, netrecîndu-mi încă prin cuget vînzare“ (f. 97^v—97^r):

Păn într-acest cumplit ceas,

Durerile cite-am tras²¹.

„Sîmbătă, la 16 fevr., noapte, la 9 ceasuri, spre duminică“ (f. 97^r):

¹⁹ Paginația curioasă, descrescîndă, se explică prin faptul că partea respectivă de manuscris a fost scrisă de la sfîrșit spre început.

²⁰ Sînt 10 versuri, publicate în edițiile Conachi sub titlul *Ce durere, inimioară* (ed. 1856, p. 64, ed. 1887, p. 118), unde au însă la sfîrșit două versuri în plus, care în ms. 137 de la Biblioteca Academiei (cel revăzut de Conachi) sînt adăugate de el (cu excepția fragmentului *Răgaz nu dă o clipală*, care era deja scris).

²¹ Sînt cele 36 de versuri publicate în edițiile Conachi sub titlul *Deznădăjduirea* (ed. 1856, p. 93—94, ed. 1887, p. 155—156).

Ci noapți, ah, Doamni sfinți, nu știu viață-i ori îi moarți,
Dar cu-atîta plîns și jăli a fi vro viață să poți?²²

„La 17 fevr., duminică, la lăsatul de săc de carni, la 4 ceasuri din zi“ (f. 96^v):

Piire

Acum să sfîrșiră toate
Cîte bietul suflet poate²³.

„Tot duminică, la lăsatul de săc, la 17 fevr., sara, la 9 ceasuri un cifert din noapte“ (f. 96^v):

Ce schimbări, Doamni sfinți, de jăli și de suspinuri,
A căde într-o minuntă din fericire în chinuri²⁴.

„Luni, la 18 fevr. 1818, la 5 pol ceasuri din zi, asupra gătirii de purces“ (f. 96^v):

Jălnic esti pisti firi ceasul cel de prohodiri,
Dar mai groaznic și mai jălnic esti cel de dispărțiri²⁵.

„Tot luni sara, la 18 fevr., la 3 ceasuri 1 cifert din noapte“ (f. 95^v):

Amărăciune

Moarte, moarte, ci nu vii
Să mă iei dintre cei vii²⁶.

„Tot într-această sară, după ce m-am sculat de la masă, la 6 ceasuri. Cătră cîinile Carson, credinciosul meu“ (f. 95^v):

O, zidiri cu credință, nelipsit de lingă mine,
De-ar fi și nelegiuita credincioasă ca și tine²⁷.

²² Sînt două versuri, publicate în ediția Conachi din 1887, p. 97, alături de alte fragmente de acest fel, sub titlul comun *Ah, amarnică durere ...*

²³ Sînt cele 24 de versuri publicate în edițiile Conachi sub titlul *Peirea* (ed. 1856, p. 52—53, ed. 1887, p. 111—112, ed. 1963, p. 36).

²⁴ Sînt 10 versuri, dintre care primele 4 sînt publicate în ed. 1887 a lui Conachi, p. 97, alături de alte fragmente, sub titlul comun *Ah, amarnică durere...*, iar ultimele 6 în ediția 1856 a lui Conachi, p. 68, alături de altele, sub titlul comun *Durerea mea este mare ...*

²⁵ Sînt 6 versuri, publicate în ed. 1887 a lui Conachi, p. 97, în continuarea celor două citate la nota 22, alături de alte fragmente, sub titlul comun *Ah, amarnică durere ...* Menționăm faptul că pe foaia manuscrisului cu aceste versuri și cu cele citate la nota precedentă se află obișnuitele inițiale M. C. ale lui Manolache Cîrjă.

²⁶ Sînt cele 14 versuri publicate în primele ediții Conachi cu titlul *Moarte, moarte, ce nu vii* (ed. 1856, p. 65, ed. 1887, p. 125), iar în ed. 1963, p. 53, cu titlul *Deznădăjduirea*.

²⁷ Sînt 6 versuri, publicate în ed. 1887 a lui Conachi, p. 97, alături de alte fragmente, sub titlul comun *Ah, amarnică durere ...*

„Marți, la 19 fevr. 1818, dimineață, la giurătare ceas din zi. Asupra purcedirii meli la Focșani“ (f. 95^r) :

Zori răsar, și eu sînt treaz,
Plec, mă duc, ah, ce năcaz !²⁸

„Marți sara, după ce-am ajuns în sat Puțanii, tot fevr. 19“ (f. 95^r):

Tînguire

Doamne, judecători drept,
Vezi ce foc îmi ardi-n pept²⁹

„După ce am mers în Focșani, ajungînd mercuri la 20 fevr. 1818. Joi, la 21 fevr. la 3 ceasuri din noapte, cătră împetri ... Dispre vînzare ce au lucrat“ (f. 94^v—92^v) :

Ce-am făcut, ah, vai de mini, sufletul iar mi-am aprins
Și mi-am ațîtat văpaia dintr-un foc ci era stîns³⁰.

„După ce am venit iarăș înapoi la Galați, joi, la 7 mart, a doua săptămînă din post cel mari, 1818. A doua zi, vineri, la 4 ceasuri din zi, încredințindu-mă desăvîrșit de la o punguliță de buhur stacojii ce cu mîna sa însuși o cosa ca să o prezantarisască. La 7 pol ceasuri, viind acasă“ (f. 92^v—92^r) :

Dispre vînzari

Cuțitul luînd în mînă, cu ochi cruntați de vînzari,
Ai alergat ca un tigru spre a singelui vărsari.
Mîna ta ce îndrăzneată rădicîndu-l spre piiri,
L-ai înfipt făr a-ți fi frică de cereasca răsplătiri,
L-ai răsucit cu cruzime în sînul meu ci să zbate,
Aspumînd în singe tînăr, neputînd nici glas sloboade.
M-au fățărnicit în fală mîna ta ace ce scrie
Jurămînturi de credință și toată statornicie.
Ai uitat făgăduința, n-ai simțit milostivire.
Răsplătești, Doamni sfinti, cruda sa nelegiuire !
M-ai vîndut, n-ai băgat samă, celi sfinte ai călcat,
Ș-a tali mîni vînzătoare cu-al meu singe le-ai cruntat.
Dar netilcuita sfîntă a lui Dumnezeu dreptate
N-a răbda cu-ndelungari această păgînatate.

²⁸ Sînt cele 6 versuri publicate în ediția Conachi din 1963, p. 95.

²⁹ Sînt cele 14 versuri publicate în edițiile Conachi cu titlul *Tînguirea* (ed. 1856, p. 49, ed. 1887, p. 108, ed. 1963, p. 67). Moșia Puțeni, astăzi satul Valea Mărului, din județul Galați, prin 1817 proprietatea hatmanului Costache Gherachi, iar mai tîrziu a beizadelei Dimitrache Moruz, era atunci arendată, probabil, de un membru al familiei Cîrjă sau de o rudă prin alianță. Astfel ne explicăm trecerea repetată a lui Manolache Cîrjă pe la moșia respectivă.

³⁰ Urmează încă 114 versuri, care nu sînt altceva decît *Abeliard cătră Eloiza*, traducerea lui Conachi după Collardeau (vezi ed. 1963, p. 244—247), cu unele mici interpolarî și cu numele Eloiza înlocuit cu inițiala C ...

„Tot într-această zi, după amiazăzi, la 9 ceasuri, neputînd dormi și văzînd de istov nepăsare“ (f. 92^r) :

Imputăciuni

Amori, spuni-mi ce-am greșit
În vremi cît te-am slujit³¹.

„Tot într-această zi, sara, la un ceas de noapte, hotărînd ce desăvîrșit depărtare me“ (f. 92^r) :

Între dumnezăii noștri cunoaștim diosăbiri,
Căci al tău îți poruncești să omori spre răsplătiri,
Iar al meu, cînd tu cu mîna m-ai lovit, m-ai sîngerat,
Îmi zîci să-mi fie milă și să te iert de păcat³².

„Tot vineri sara, la 8 ceasuri din noapte, gata fiind a purcedi a doua zi, împreună cu cucoana Zoîțica, cumnată-me, mergînd la sat Puțanii“ (f. 92^v—90^r) :

*Tîngiri cătră însuși părinții mei pentru
a me depărtari...*

La stare care-am agiuns,
Di trăiesc oftînd pe-ascuns³³.

În continuare (f. 89^v—88^r) se află copiate versurile intitulate *Narchis*, precedate de însemnarea : „În sat Puțanii, la 21 mart, joi. Pilduiești tot pricina această de la fevr. 1818. Luciul apii, fătărnicia și celelalte urmează, socotînd a vide darurile sale în persoana aceea. Să înșală“ :

Printr-o vali răcoroasă curg ca lacrămilă ape,
Unde nici păstori, nici turme nu cutcăză să s-adape³⁴.

Jurnalul se încheie cu versurile intitulate *Cătră Leandru* (f. 87^v—85^r), la sfîrșitul cărora se află însemnarea : „1818, în sat Puțanii, la 24

³¹ Sînt cele 10 versuri publicate în edițiile Conachi cu titlul *Imputăciunea* (ed. 1856, p. 70, ed. 1887, p. 130, ed. 1963, p. 66).

³² Aceste patru versuri sînt cuvintele lui Guzman către Zamore, din *Alzira* lui Voltaire, pe care le-a tradus Conachi. În ms. rom. 137 de la Biblioteca Academiei R.S. România, f. 76^r, sînt precedate de următoarea precizare : „În tragodia *Arzili* a lui Volter, între alti minunați stihuri, sînt și acestea. Zice creștinul înglunghet cătră amerecan, care îl lovisă pentru că nu voia să creadă în dumnezăii lui“. Versurile și precizarea se află și în ms. 945 de la Biblioteca Academiei, f. 44^v, precum și în ms. III-36 de la Biblioteca Universității din Iași, p. 45.

³³ Sînt cele 94 de versuri publicate în edițiile Conachi cu titlul *Necazul logodnei* (ed. 1856, p. 183—186, ed. 1887, p. 60—63). În manuscrisul lui Manolache Cirjă versurile acestea sînt semnate cu numele lui întreg.

³⁴ Sînt în total 94 de versuri. În ms. 137 de la Biblioteca Academiei, f. 74^r—76^r, sînt intitulate *Narches, amurezatul de sînș, adică iubirea de sine piste măsură. Din Metamorfozurili lui Ovidie asupra mitologhiil*. Același titlu îl au și în ms. 945 de la Biblioteca Academiei, f. 43^r—44^v. În manuscrisul lui Cirjă sînt semnate cu inițialele M.C.

mart, duminică, a patra săptămână din post cel mari, la 10 ceasuri din zi. Pilduiești tot pricina de la 8 fevr. În urmare persoaneii“ :

Ah, trei zili să să treacă, trei zili să nu te văz,
Mor, Leandri, ceas nu perdî, vino să ti-nbrățișăz !³⁵

Ecouri ale evenimentelor petrecute în februarie 1818 sînt și alte versuri din manuscrisul lui Cîrjă, originale sau numai copiate și raportate la starea lui sufletească, pe care le putem deci considera o continuare a jurnalului prezentat mai sus. De pildă, versurile intitulate *Visul*, care au la sfîrșit însemnarea : „S-au scris în Puțani, 1818, la 25 mart, luni, la 6 ceasuri din zi“ (f. 66^r—68^v)³⁶, versurile care încep : „În pept îmi șade, / Să svîrcolește, / Nimic nu scade“ (f. 59^r—59^v)³⁷, datate „1818, apr. 27, la 9 ceasuri din zi, sîmbătă, în Focșani“, cele trei acrostihuri cu numele *Catincuții*, pe care le reproducem în anexe (X, XI și XII) : [*Cînd eram în pătîmiri*], datat „1818, în Oncești, octv. 3, joi, la cinci ceasuri din noapte“ (f. 72^r—72^v), [*Chinurile ci le-adună*], datat „1818, în Oncești, octv. 4, vineri, la opt ceasuri din zi“ (f. 73^r—73^v) și [*C-în necaz mari*], scris „tot într-această zi, sara, la 3 ceasuri și un cifert din noapte“ (f. 73^v), precum și versurile de mai tîrziu, care încep : „Sînt dureri, / C-o jungheri, / Într-al meu pept“, datate „1821, dec. 22, în casă la dascal Ioan ot Cîrja“ (f. 80^r—81^r).

Cu privire la versurile inserate în jurnalul prezentat mai sus, dintre care cele mai multe — după cum am văzut — sînt publicate în edițiile de poezii ale lui Conachi, se pune în mod firesc întrebarea : aparțin ele într-adevăr lui Conachi, sau unele sînt opera lui Cîrjă, cum indică circumstanțele în care ar fi fost scrise ? Răspunsul nu poate fi dat decît pentru fiecare text în parte, căci — în mod evident — multe dintre versurile respective (traducerile din franceză, de exemplu) sînt într-adevăr ale lui Conachi, fiind doar folosite de Cîrjă în exprimarea stărilor lui sufletești sau pentru muștrarea logodnicei care îl trădase. În același timp, trebuie să avem în vedere și faptul că Manolache Cîrjă putea să alcătuiască el însuși asemenea versuri ocazionale, destul de modeste ca valoare artistică.

La stabilirea paternității versurilor aflate în jurnalul lui Cîrjă și publicate în edițiile Conachi, despre care ne putem îndoi că ar aparține lui Conachi, este necesar să avem în vedere și faptul că, în diferite colecții manuscrise de poezii ale lui Conachi și ale altora, alcătuite prin anii 1820—1830, inclusiv cea revăzută mai tîrziu de Conachi (ms. 137 de la Biblioteca Academiei), versurile respective sînt de obicei grupate aproximativ în ordinea pe care o au ele în manuscrisul lui Cîrjă, această fiind o dovadă că s-au răspîndit prin copii după anul 1818, cînd își alcă-

³⁵ Sînt 202 versuri traduse de Conachi, după Dorat, și publicate în toate edițiile poeziilor sale (ed. 1856, p. 220—225, ed. 1887, p. 236—241, ed. 1963, p. 235—239).

³⁶ Este poezia *Visul amoriului*, publicată în toate edițiile Conachi (ed. 1856, p. 116—122, ed. 1887, p. 175—182, ed. 1963, p. 72—75).

³⁷ Este poezia *Inima rănită*, publicată în *Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu*, București, 1848, p. 191—192.

tuiește Cîrjă jurnalul. Un exemplu edificator îl constituie ms. 4463 de la Biblioteca Academiei, o colecție de versuri alcătuită între anii 1820 și 1833 de vărul lui Cîrjă, Costache Caracaș din Tecuci, și de o rudă a acestuia, Neculai Corne. Dependența acestui manuscris față de ms. 5965, al lui Cîrjă, este foarte mare. În același timp, se găsesc în el, alături de numeroase versuri ale lui Conachi, și multe poezii, probabil ale lui Cîrjă, care nu sînt în ms. 5965. Unele versuri din jurnalul lui Cîrjă formează aici două grupuri, în ordinea din ms. 5965. De exemplu, pe f. 73^r—76^r (*Amărăciune*, [*Zori răsar și eu sînt treaz*], *Tînguire*, *Imputăciuni*, *Tînguirii cătră părinți*) și pe f. 96^r—97^v (*Di temut*, [*Pănă-ntr-acest cumplit ceas*], *Piire*, *De noapți* [*Ce schimbări, Doamni sfinti*], *De purces* [*Jălnic este oști firi*]). Grupuri asemănătoare, mai mari sau mai mici, întîlnim și în următoarele manuscrise de la Biblioteca Academiei: ms. 30 (f. 24^r—28^r, 54^v, 62^r—62^v), ms. 137 (f. 42^r—42^v, 76^r—77^v, 94^v—95^r), ms. 945 (f. 47^v, 55^r—55^v), precum și în ms. III-36 de la Biblioteca Universității din Iași (p. 30—32, 51—52).

Referindu-ne în mod concret la paternitatea unora dintre poeziile respective, ne vom opri mai întîi la cea intitulată în edițiile Conachi *Necazul logodnei*. În manuscrisele 30 (f. 24^r—25^v) și 945 (f. 23^r—23^v) are titlul *Năcazul*, iar în ms. 137 (f. 18^r—20^r), *Năcazul logodnii*. Numai în ms. 2189 (f. 46^v—47^v) de la Biblioteca Academiei, un miscelaneu alcătuit la Tecuci, probabil între anii 1813 și 1819 sau, poate, mai tîrziu, este intitulată *Necazul logodnicii agăi lui Costachi Conachi*. Așadar, în acest manuscris avem afirmată paternitatea lui Conachi asupra poeziei, în timp ce în ms. 5965 aceleași versuri sînt semnate de Manolache Cîrjă. Faptul că în titlul din ms. 2189 lui Conachi i se menționează rangul de agă ar putea constitui un indiciu că versurile respective au fost compuse de el mai devreme decît anul 1818, cînd le-ar fi putut scrie Cîrjă, căci Conachi a avut rangul de agă în anul 1814, primîndu-l în timp ce mai era încă ispravnic la Tecuci, iar prin 1817—1818 era vornic. În acest caz, Cîrjă nu a făcut decît să transcrie în jurnalul său niște versuri ale lui Conachi, care se potriveau situației și stării lui sufletești din momentul respectiv. Pe de altă parte, se poate însă ca versurile în discuție să fi fost copiate în miscelaneul 2189, alături de numeroase versuri ale lui Conachi și ale altora, prin 1819 (căci una dintre poeziile aflate în el se referă la un fapt petrecut în acest an) sau chiar mai tîrziu, iar cel care le-a transcris și le-a atribuit lui Conachi să nu fi știut cine este adevăratul lor autor și nici ce rang mai avea Conachi prin 1819, după chemarea sa în diferite slujbe administrative la Iași. Cu toată greșeala de copist strecurată în el (*Necazul logodnicii*), titlul acestor versuri din ms. 2189 este asemănător cu titlul lor din alte colecții de poezii ale epocii și se referă la o logodnă... cu necaz, care, după cum am văzut, a fost cea a lui Manolache Cîrjă, din 1818. În orice caz, chiar dacă nu putem afirma cu siguranță că versurile intitulate, în edițiile Conachi, *Necazul logodnei* aparțin lui Cîrjă, prezența acestora în ms 5965, cu semnătura lui Manolache Cîrjă, pune sub semnul întrebării — pînă la

aparitia unor mărturii pe deplin concludente — paternitatea lui Conachi asupra lor.

În edițiile Conachi se află câteva poezii care fac impresia că sînt simple variante mai puțin izbutite ale unor poezii mai bune din aceleași volume. Două dintre acestea se găsesc inserate în jurnalul lui Cîrjă. Prima este următoarea, intitulată la Conachi *Ce durere, inimioară*, iar la Cîrjă, de unde o reproducem, *Dispre temut* :

Ce dureri, inimioară, îi temutul de amori !
 Ah, ferești, Doamni sfinti, pe tot omul muritori !
 Adevăr că fără dînsul nici amoriul haz nu ari,
 Căci îi ghimpî de simțiri și gust de nesăturari.
 Iar după ce covîrșăști, să prefaci chiar în chin ;
 Ce săgeți, ce rani plini de otravă și venin !
 Căci orice rău cu dureri poți ave potoliri,
 Sau din leac, sau din nădejdi, sau din diznădăjduiri,
 Iar acest năcaz de moarti, acest foc necontentt,
 Bălaur cu limbi de pară, ci ardi nepotolit.

Poezia aceasta prezintă un surprinzător paralelism cu cea intitulată în edițiile Conachi *Ce durere, sufletele* (ed. 1856, p. 66 ; ed. 1887, p. 126 ; ed. 1963, p. 191). Menționăm că, în partea a doua a ei, textul din edițiile 1856 și 1887 diferă de cel din ediția 1963. Reproducem versiunea din primele ediții, pentru că prezintă o mai mare asemănare cu poezia aflată în manuscrisul lui Cîrjă :

Ce durere, sufletele, îi durerea de amori !
 Dăruiește-mi, ah, ceri sfinte, de-acea patimă să mori !
 Adevăr c-a lui durere nu dă minut de răgaz,
 Toată noaptea-i privighere, ziua toată îi necaz...
 Dar necaz, dar privighere, nu cu chin supărători,
 Ci cu hazul de plăcere unui foc răcoritori.
 Și-apoi temutul și dorul sînt pedepse de-ngrozit,
 Întru care omul perde cumpăna desăvîrșit,
 Căci temutul și cu dorul, care se-ntovărășesc,
 Aprinzînd suflete, inimi, orice minte covîrșesc.
 Și cînd brațele la brațe se lipiră înfocate,
 Într-un ceas numai de viață cumpănește-n lume toate.

Faptul că prima poezie este o prelucrare a celei de-a doua apare cît se poate de evident. Cele două poezii diferă între ele și ca valoare artistică, prima fiind mult inferioară. Sînt ambele poezii opera lui Conachi ? Probabil că nu. Cea din jurnalul lui Cîrjă va fi fost scrisă de el însuși, adaptînd la situația și starea lui sufletească, în termeni mai duri, în fraze mai puțin poetice, tema și structura poeziei lui Conachi. În diferite manuscrise de mai tirziu (cf. ms. 30, f. 54^v, ms. 945, f. 47^v, ms. 4463, f. 96^r, de la Biblioteca Academiei, și ms. III-36, p. 52, de la Biblioteca Universității din Iași), prima poezie are exact forma din manuscrisul lui Cîrjă.

Un paralelism asemănător prezintă și următoarele două poezii, intitulate în edițiile Conachi *Zori răsar...* (prima în ed. 1856, p. 96; ed. 1887, p. 158; ed. 1963, p. 119, iar a doua în ed. 1963, p. 95). Le reproducem după ediția din 1963 :

I

Zori răsar și încă-s treaz,
 Ah, nici somn nu-i la năcaz !
 Mă vaiet, amar mă plîng,
 Strig, suspin, minule-mi frîng.
 Arde-mă, foc arzător,
 Dar, vai mie, că nu mori.
 Rădic mini, mă rog la cer,
 Milă nu gășăsc și pier.
 Aspre-s toate și, de plîns,
 Ochii lumina ș-au stîns.

II

Zori răsar și eu sînt treaz,
 Plec, mă duc, ah, ce năcaz !
 Frați, prieteni las dormind,
 Singur sînt și mor plîngînd.
 Doamnă, ce năcaz cumplit
 A pierde lucrul iubit !

În mod evident, prima poezie este superioară celei de-a doua. În plus, ea are în acrostih numele *Zmara*, care o leagă de poeziile cu acrostihul *Zmaranda* din edițiile Conachi (vezi ed. 1963, p. 121, 135 și 158), dedicate de poet iubitei sale Smaranda Donici, viitoarea lui soție. A doua poezie, care se găsește în jurnalul lui Cîrjă (f. 95^v), are un vădit caracter ocazional. Foarte probabil este opera lui, fiind o adaptare a poeziei citate a lui Conachi la împrejurarea menționată de el în jurnal. În diferite manuscrise de mai târziu (cf. ms. 30, f. 54^v, ms. 137, f. 77^v, ms. 945, f. 47^v, ms. 4463, f. 73^r, toate de la Biblioteca Academiei, și ms. III-36, p. 51 de la Biblioteca Universității din Iași) se găsește mai ales prelucrarea lui Cîrjă, care — împreună cu versurile intitulate *Amărăciune* în manuscrisul lui Cîrjă și *Deznădăjduirea* în edițiile Conachi — a devenit textul unui cîntec de lume (cf. ms. 1753, f. 24^r, ms. 3153, f. 8^v, și ms. 4308, f. 55^r, de la Biblioteca Academiei).

Avînd în vedere că și alte versuri din jurnalul lui Cîrjă, care se găsesc și în edițiile Conachi, au un caracter mai mult ocazional, cum sînt cele intitulate *Pîire*, *Amărăciune*, *Tînguire*, *Împuțaciuni* și altele, și că — în raport cu versurile sigure ale lui Conachi — ele au o valoare artistică redusă, probabil că și acestea aparțin tot lui Manolache Cîrjă, nu lui Conachi. Este posibil ca și unele dintre numeroasele acrostihuri publicate în edițiile Conachi să aparțină tot lui Cîrjă. Particularitățile lingvistice și stilistice care ar putea dovedi paternitatea lui Cîrjă asupra acestor poezii sînt în general discutabile, pentru că ambii scriitori aparțin aceluiași grai moldovenesc de sud și, prin faptul că Manolache Cîrjă este un imitator al lui Conachi, se aseamănă între ei sub raport stilistic. Ca atare, nu le mai aducem în discuție. Atragem totuși atenția asupra deosebirii ușor sesizabile între stilul mai elevat al poeziilor sigure ale lui Conachi și stilul mai puțin înalt, uneori prozaic sau chiar vulgar, al versurilor sigure ale lui Cîrjă.

Manuscrisele epocii oferă și alte exemple de amestec între poeziile lui Cîrjă și ale lui Conachi sau, mai bine zis, de intervenție a lui

Cîrjă în poeziile lui Conachi. Astfel, în ms. 1744 de la Biblioteca Academiei, f. 18^v—28^r, poeziile lui Conachi *Scrisoarea către Zulnia și Amoriul din prieteșug* se află copiate sub titlul comun *Scrisoare către Catinca*, în care numele *Zulnia* din versurile lui Conachi este înlocuit peste tot cu *Catinca* sau cu inițiala *C...* Celălalt nume a rămas *Oronte*, ca în original³⁶. Tot în ms. 1744, f. 31^v—32^r, se află și poezia lui Conachi [*Păn-a nu răsări zori*], în care numele *Zulnia* este de asemenea înlocuit cu inițiala *C*. Aceeași inițială apare și în ultimul vers al poeziei fără titlu de pe foile 5^r—6^r ale ms. 1744, care pare a fi opera lui Cîrjă. În ms. 3592 de la Biblioteca Academiei, f. 68^r—74^v, se află copiate aceleași poezii ale lui Conachi, *Scrisoarea către Zulnia și Amoriul din prieteșug*, în care numele *Zulnia* este înlocuit cu inițiala *C...* Tot în acest manuscris (f. 78^v) se mai află și poezia lui Conachi [*Păn-a nu răsări zori*], în al cărei ultim vers numele *Zulnia* este înlocuit cu inițiala *C...*, o poezie intitulată *Gîndul cu durere* (f. 165^v—166^r), în care este vorba tot de o femeie cu inițiala *C...* (în ms. 2189, f. 82^v—83^r, aceeași poezie — atribuită lui Ațecu Beldiman — vorbește de o Paraschiva), precum și versurile intitulate *Carte cari au dat-o lui C.* (f. 125^v—126^v), o scrioare de amor versificată, care pare a fi opera lui Manolache Cîrjă.

Un alt exemplu îl constituie poezia intitulată în edițiile Conachi *Catinca* (ed. 1856, p. 158—162, ed. 1887, p. 25—29, ed. 1963, p. 37—39), în care ultimul vers al fiecărei strofe este „Catinco, fii milostivă“, cu excepția strofelor ultimă și antepenultimă, în care versul este „Cînd Catinca-i milostivă“. În ms. 5965 (f. 30^r—32^v), unde Cîrjă transcrie poezia aceasta la „1817, ghenar 13“, versul respectiv este „Stăpîna, fii milostivă“, iar în ultimele două strofe este „Cînd stăpîna-i milostivă“ și, respectiv, „Cînd Elenco-i milostivă“. Se pare deci că, în forma ei inițială, poezia va fi fost scrisă de Conachi la adresa unei *Elenco*. Numele *Catinca* i-a fost introdus, presupunem noi, de Manolache Cîrjă, care va fi adresat-o astfel logodnicei sale Catinca. În sprijinul acestei ipoteze invocăm faptul că în ms. 2189 (f. 84^r—84^v) poezia respectivă, intitulată *Asupra milostivirii*, este precedată de un acrostih cu numele *Catinca*, ale cărui ultime două versuri sînt: „Ah, Catinco, de la tine / Moarte aștept, în loc de bine“. Acrostihul numai se află copiat și în ms. 3592 (f. 170^v), tot cu titlul *Asupra milostivirii*. În ms. 945, f. 26^r—27^r, este copiată poezia fără acrostihul de la început, sub titlul *Poți zice și Catinca*. Putem deci conchide că versurile în discuție, scrise, probabil, de Conachi, au trecut și prin condeii lui Cîrjă, care le-a raportat la numele *Catinca*, devenit chiar titlul lor, în unele manuscrise cu versuri ale lui Conachi (ms. 30, f. 28^r—29^v, ms. 137, f. 23^v—26^r, ms. 4463, f. 120^v—122^v, de la Biblioteca Academiei, și ms. III-36, p. 11—16, de la Biblioteca Universității din Iași). Mai târziu, cînd Conachi scrie *Mesteșugul stihurilor românești*, el folosește — spre exemplificare — două strofe din această poezie (vezi ed. 1963, p. 11—12), în care ultimul vers, ca și în manuscrisele citate, este „Catinco, fii milostivă“.

³⁶ Vezi N. A. Ursu, *Note la poezia lui Conachi*, în „Cronica“, VI, 1971, nr. 1, p. 7.

După cum am văzut, în ms. 5965 sînt și multe versuri sigure ale lui Manolache Cîrjă, pe baza cărora ne putem face o idee clară despre posibilitățile artistice ale acestui modest versificator moldovean de la începuturile poeziei românești moderne. În istoria noastră literară el poate fi situat mai aproape de Matei Millo, Ienache Gane, Nicolae Dimache, Pitarul Hristache, Zilot Românul sau Gheorghe Peșacov decît de primii trei Văcărești, Costache Conachi, Alecu Beldiman sau B. P. Mumuleanu. În orice caz, Manolache Cîrjă va trebui de acum menționat în legătură cu Conachi, prin faptul că își amestecă unele versuri cu cele ale contemporanului său și pentru că a intervenit în cîteva poezii ale acestuia, punînd sub semnul întrebării paternitatea lui Conachi asupra unor poezii din edițiile sale. Spre a oferi celor interesați posibilitatea unei citiri mai juste a aprecierii a valorii literare a versurilor lui Manolache Cîrjă, reproducem în anexe cîteva dintre poeziile sale. La sfîrșitul fiecăreia notăm foile pe care se află în ms. 5965.

LE POÈTE MOLDAVE INCONNU MANOLACHE CÎRJĂ ET LA PATERNITÉ
DE CERTAINS VERS ATTRIBUÉS À CONACHI

RÉSUMÉ

Le manuscrit 5965 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine contient une collection de vers constituée par Manolache Cîrjă (1791—1855), dont quelques-uns sont les siens et les autres appartiennent à son contemporain Costache Conachi et aux autres poètes de cette époque.

Imitateur de Conachi, ce modeste poète moldave, inconnu jusqu'à présent, a occasionné la pénétration, dans la collection de poésies éditée sous le nom de Costache Conachi, de certains vers, probablement les siens, mettant un sérieux point d'interrogation à l'égard de la paternité de Conachi sur les poésies respectives.

A N E X E

I

Văz urgie-nsufletită
A dragostii cari simpt,
Supt umbră acoperită ;
De trăiesc, oare ce sînt !
Văz bine, mă viclenește,
Ura locul mi-au cuprins,
Dragoste nu-mpărățește,
Ci ard, acu s-au stîns.
Ticălosul al meu cuget
Cum bine mă sfătuié,
Inima cu a ei răcnit
De dușman îl cunoște.
Și o inimă cînd cere,
Pîire nu ș-o cunoaște ;
Unde sugé întăi miere,
Iar acum otravă paște.
(f. 5r)

II

Iroicesc

Presti-un tînăr ce-i simțit mîhniciune-mpărătește,
 Căci amoriul mai întăi i să recomanduește.
 Și de i-ar fi milostiv, să să poarte cu blîndeță,
 S-ajute cu-a sale chipuri pe fragida tineretă,

N-ai vide pe nime
 Macar lăcrămînd,
 Ce al său svînt nume
 De toți proslăvit.

Dar el, prieten viclean, ferică pe-amorezați
 Și-i pedepsește cumplit, ca cînd i-ar fi vinoați.
 Svînțitul prieteșug de-ar voi ca să-i unească
 Și-ntre amori și noroc o pace s-alcătuiască,

N-ai vide pe nime
 Macar lăcrămînd,
 Ce al său svînt nume
 De toți proslăvit.

Atunci-i amoriul dulce pentru doi amorezați,
 Cînd să iubesc cu credință, făr-a fi interesați.
 Dar de-ar ține îndelung ace mică fericire,
 Unind tînăra păreche printr-o blindă mijlocire,

N-ai vide pe nime
 Macar lăcrămînd,
 Ce al său svînt nume
 De toți proslăvit.

Chiar și de a pătimi la doi este mai ușor
 Decît unuie ce-i singur, făr-a ave ajutor.
 Pentr-aceasta de-am urma păr în sfîrșit cu credință,
 El cu vremi ne-ar plăti dup-a sa făgăduință

Și ... N-ai vide pe nime
 Macar lăcrămînd,
 Ce al său svînt nume
 De toți proslăvit.

(f. 7^r—7^v)

III

Căința

Nici meșteșugul m-agiulă,
 Și pūsula au slăbit,
 Ace politică multă
 Viața mi-au otrăvit.
 Și stare această-naltă
 Ușa au fost la mormînt,
 Ca o corabie spărtă
 Ce-au fost giucată de vînt.

Nici un folos dar, căință,
 Nu pot de-acum să aștept,
 Căci ceasul ce-am dat credință
 Cugetul mi-au pus în piept.
 Nenorocire me-i mare,
 Atunci am făcut un pas,
 O groaznică lunecare,
 De pei acum într-un ceas.
 O, ceriule, în ce bine,
 Cum ochii mi s-au deschis !
 Dar cine trăie ca mine !
 Dar oare nu sînt în vis ?
 Ah, visul lacrimi nu varsă,
 Rana cari simpt în piept,
 Căci inima că mi-i arsă
 Di-un foc cu totul nedrept.
 Vedeți-mă că-s perdut.
 Nenorocire-mi jăliți,
 Că cini-am fost sint știut,
 Și ce-am agiuns mă priviți !
 Vedeți a slavei cunună,
 Ce-am pus-o atunci în cap,
 Cu moarte cum mă-împreună,
 Și nu-i nădejde să scap.
 Aș face o hotărîre
 Să mă-ntorc iar înapoi,
 Dar vîntul cu-împotrivire,
 Dau iarăș peste nevoi.
 Înainte-i silă mare,
 Înapoi vîntul vârtej,
 Cu totul înspre pierzare
 Furtuna-mi cată prilej.
 Ș-așa, cu cirna lăsată,
 Stîhiilor mă jărtvesc,
 În stîncă această-naltă
 Agiung și mă prăpădesc.
 Dar voi striga în piire,
 Într-acel ceas cu amar :
 Răsplătire ! Răsplătire !
 Și voi be acest păhar.
 Acest jărtvelnic gătiț
 Esti pentr-un ticălos
 Cari-n piiri-au venit,
 Ceri moarte drept folos.

(f. 10^v—11^r)

IV

Jălanie de dispărțire

Ce plîngerî, ce-ntristare, ce schimbare fără vremi !
 Ceriul s-au cernit de jăle și văzduhul însuși gemi.
 Lacrămile ce să varsă dintr-a ochilor izvoară
 Și suspinurile noastre lemnul, piatra înfioară.
 Perdîm tot într-o clipală, viață, dulci fericire,
 Peri vacul cel de aur ca un zbor de năluire,
 Muzica ce oștenescă, rădiul cel de disfatăre,
 Unde sunetul de arme da curaj în adunare.

Păsăruica ce duioasă, îngerul de primăvară,
 Slobozê a salc vicisuri cu un glas înalt de fală
 Și veste cu nerăbdare ceasul cel de fericire,
 Trezê dulce cûgetare inimilor cu simțire,
 Toați-s jăli și tăceri, și fiori de pusteire,
 Toați-acum să prefăcură întru diznădăjduire.
 Barabanul marșul bate. Ah, cumplită grozăvie!
 Inima iroicească îi deprinsă-n silnicie.
 Nici suspinul o pătrunde, nici la lacrimi nu să uită,
 În necazuri împetrită, atunci ahturi nu ascultă.
 Tot oșteanul în cap poartă sămnuț cel de biruință
 Și în mână fier de moarte, n-au în suflet umilință.
 Pre sălbatici în războaie, la amori înger de viață,
 Scarta slavii cînd îi cheamă, să aruncă-n foc din brață.
 Tirani sînt, îndoit tirani, cumpliți silniciei cu cruzime,
 Robesc țările în arme, rănesc inimi o mulțime.
 Undi-i chept cari să răbde, undi-i inimă de fiară,
 Înnotînd cu noi în patimi, moarti [. . .]³⁹ să nu-și ceară!
 Ca un fulger ce trăznește, a oșteanului iubirea,
 Și ca colbu-n vînt ce zboară au fost toată fericirea.
 Ah, în veci între voi, îroi, raza slavii strălucește
 Și pi-a noastre triste fețâ rîu de lacrimi năvălește.
 Mergiți dar, iubiți tirani, cu-ndoită biruință,
 Și giurați și-n alte locuri o asămîne credință!

(f. 13^v—14^r)

V

Ca un fulger numai cari fulgeră într-o clipire
 Și să face nevăzut, ca un zbor de nălucire,
 Au fost toată fericire și binile vieții mele,
 Cînd la pieptul tău cel fragid răsufliam a me durere.
 Sau în vis năucitor, într-a somnului uimire,
 Te închipuiai, stăpînă, înger cu milostivire,
 Înger dătător de viață, de la ceriuri pogorît
 Să-mi descoperi fericire și să te faci nevăzut.
 Ori cu un chip, ori cu altul, în faptă sau nălucire,
 Ori și cum au fost, stăpînă, acel ceas de fericire,
 Îi destul că de atunce, de sînt mort sau de trăiesc
 Nu poci faci hosăbire, nici precum să hotărâse.
 Atîta pot ca să zic, dar cu cutremur și frică,
 Că amoriul tău îmi este ce de istov a me muncă.
 Și de nu vei primi dragoste me și credință,
 C-o lovitură de moarte rădică-mi încai ființa,
 Să mă pogor în mormînt, pre deplin înștiințat
 Că iubindu-te pe tine jărtvă morții m-am lăsat.

(f. 19^r)

VI

Tu ești raza cări arzî
 Simțirile omenestii,
 Milă n-ai; făcînd năcaz,
 Cînd văd că vrei să iubești.

³⁹ Cuvînt ilizibil, manuscrisul fiind pătat.

Ei, tragi la a ta iubire
 Cu-acei ochi ce-s mîngioși
 A sufletilor simțire,
 Mai vîrtos cînd sînt voioși.
 Roua ce vesălitoare
 Ș-a chipului tău umbrire
 N-au putut nimine oare
 S-o aducă la iubire ?
 Eu dar cu mărturisire
 La cugetul ce-s stilpit
 O cunosc de fericire,
 Cînd aș fi învrednicit.
 Zile și nopți să-mi petrec,
 Păr-a fi diosăbit,
 Lîngă peptul tău în vec,
 Cu-a ta dragoste unit.
 Inima mi-ar zice-atunce
 Iată vacul aurit,
 Acum durere agiunge,
 Destul de cînd is rănit.
 N-am putut cunoaște însă
 Necredința cari ai,
 Kugelile celi-ascunsă
 Cu cari-ndoială dai.
 Apoi să poati, stăpînă,
 Să aduci atîta rană
 Inimii ce ți să-nchină
 Și te are de icoană !
 Prefă, mă rog, necredința
 Și duhul acel ascuns,
 Cari-mi străbate ființa
 Și păr-acum m-au pătruns,
 Și o fă milostivire,
 De voiești ca să trăiesc
 În deplină mulțămire,
 Și murind să te slăvesc.

(f. 20^v—21^r)⁴⁰

VII

Mîinile cele frumoase, grăsulii, cu frăgizime,
 Gîngășile degețeli, plăzmuite-n istețime,
 Aceste întăi au fost pricina înspre plecare,
 Aceste sînt vieții meli celi mai îndulcitoare.
 Nălucire nu mi-au fost ce dintăi a lor vedere,
 Și acum eli îmi sînt sprîjînitor la cădere.
 Ori și ce împotrivire vei voi s-alcătuiești,
 Toate fii sînt la putere, nu poți să te îndoiești.
 La toate firești podoabe vei pute puni oprîre,
 Numai la mîni nu te iartă politica ce din fire.
 Apoi dar lor să cuvine jărtva ce mai umilită,
 Ce mai curată credință cu statornicii-unită.
 Kăci eli mă-nsuflețesc la toate a meli chinuri,
 Eli mă pot mîngia la necaz și la suspinuri.

⁴⁰ Datată „1814, decv. 23, la 11 ceasuri din zi“.

Inima o răcoresc prin adesă sărutare,
Eli au prilej mai bun în orișice adunare.

(f. 25r—25v)⁴¹

VIII

Zice lume cu greșală
Că-i tiran cine omoară
Și că moarte-i tiran mare,
Căci nu dă, ci ie suflare.
Vrăjmaș cunosc o putere
Ci m-aduce la durere
Și-n mii de chipuri unite
Arde trup, și duh, și minte.
Ce folos că nu omoară,
Dacă mă arde cu pară,
Și că nu-mi iese suflare,
Cînd sufletul suflet n-are.
Moarte am drept o scăpare
Într-un ceas de năcaz mare,
Iar durere din iubire
Tot moarte-i, dar cu lungire.

(f. 25v—26r)

IX

Sărace om, cît trăiești
De patimi te-nvăluiești
Și-ți pare că nu faci haz
Să trăiești fără năcaz.
În lume vii cu un dar,
Că suspini și plîngi amar,
Și după ce arzi în foc
Pentru vicleanul noroc
Și viața tu-ți răpui
Alergînd pe urma lui,
Cînd zici că l-ai dobîndit,
Iată moarte au sosit.
Toate-atunce să sfîrșesc,
Nici părinți, nici frați priesc,
Ce toți te lasă strein,
Pe mina unui suspîn.

(f. 26r)

X

Cînd cram în pătîmîri și-în pedeapsa de amorî,
Hotărîsăm cu de-adînsul mai bîni ceasul să morî,
Decît iarăși a iubi.

Avem și mari nădejdi, după chinul cît am tras,
Că voi trăi lineștit în viața ci mi-au rămas,
Fără a mă mai robi.

⁴¹ Datată „1815, mai 31, la 8 ceasuri din zi“.

Ticăloasă hotărîri, la o inimă simțită
 Indesărte socoteli că de veci să fii păzită
 Supt zădarnic jurămînt !

Ivindu-să abia raza a unui chip luminat,
 Prin săgeți ilictrizate cu totul te-au difăimat
 Și te-au aruncat în vînt.

Numai cu înfățișare, ca di-un fulger strălucire.
 A chipului dulci rază ș-a sufletului simțire
 M-au supus iar să robesc.

Cunoscînd însă că-n lume sînt născut spre a iubi
 Și că chipului tău numai soarta me vre a robi,
 Iată îți mărturisesc.

Umilești-te, stăpînă, milostiviri arată
 La lacrămile ci varsă a me inimă curată,
 Dintr-un suflet cu credință !

Ție, îngeri, să lasă de acum a me viață
 Ș-în mîinile tale deapăn a zîllor meli ață
 Și toată a me ființă.

Inima me îți vestește a sa dureri cumplită
 Și așteaptă de la tîni hotărîre ta ce blindă
 Cum că te-ai milostivit.

Izbăvindu-o de chinuri, ai primit-o să-ți slujască
 Și, răspunzînd din dureri, ție numai să jărtvască
 Viața sa pâr la sfîrșit.

(f. 72r—72v)

XI

Chinurile ci le-adună peptul meu cel întristat,
 Ca un teatr-al durerii, de ahturi încungiuurat,
 La toți esti viderat,

Arătîndu-să pe sine purure pătimitori,
 În tot cursul vieții sali, de rana ce de amori,
 Și cu totul arzători.

Tăinuînd focul ci-l ardi într-însul, îl mistuiești
 Și durerii-nfocate cu totul îl veștezăști,
 Și nicidecum nu glăsuiești.

Interes avînd al cinstii ca să n-o înnegurească,
 Socotînd că cu răbdari în sfîrșit să biruiască,
 Au ajuns să să sfîrșască.

Nu i-au mai rămas puteri a să topi tăinuit,
 A să înneca în lacrămi, e-un suspin neconținut,
 Ș-în cumpănă au venit.

Ca să-ți arăți, stăpînă, focul său au hotărît
 Și că cumplit pătîmești din ceasul ci au zărit
 Chipul tău cel strălucit,

Uitind orici datorie, la picioari-ți năzuiești,
Milostiviri arată, la lacrimi ci curg privești
Și din moarti-l izbăvești!

Tie-ți afierosăști zare sa ce de viață
Și la tini stăruiești, îngeraș plin de dulceață,
A zîlilor salii ață.

Iconomie rămîne la un diznădăjduit
De viața sa pe cari cu lacrimi ț-au dăruit
Din ceasul ci l-ai rănit.

(f. 73r—73v)

XII

C-în necaz mari
Și spre perzari
Alerg, stăpînă,
Făr a ta milă.
Tu mă vezi bini,
Făr a-ți mai spuni,
Inimii meli
Tu-i faci dureri,
Nevrînd să-ți fie
Ea roabă ție,
Ca să-ți slujască
Și să-ți jărtvască
Un pept ci ari,
Cu necruțari.
Tie s-închină,
Dulci lumină,
Ii te arată
Blîndă în faptă.

(f. 73v)⁴²

⁴² Pe marginea acestei poezii Manolache Cîrjă scrie următoarele două versuri: „Îngerașul vieții meli, / Ascultă a me jungheri“, datate „1826, avgst. 13, vineri sara, la un ceas din noapți, pe Slanic“, fapt care ar putea fi eventual un indiciu că la acea dată el mai spera să obțină dragostea iubitei sale Catinca.